

NOI PERSPECTIVE ÎN CERCETAREA NUMISMATICĂ ANTICĂ

de acad.EMIL CONDURACHI

Țin să mulțumesc din toată inima tovarășei președinte Suzana Gâdea și tovarășului director Florian Georgescu pentru faptul de a fi onorat această frumoasă adunare cu prezența domnilor lor și pentru a fi amintit existența și, aș zice, lunga experiență a Societății Numismatice Române, întemeiată în 1903. Mai avem deci puțin pînă la împlinirea a 80 de ani de viață regulată, organizată, a acestei Societăți.

După cum este cunoscut, Societatea Numismatică Română, în strînsă colaborare cu Institutul de Arheologie și cu Muzeul Național de Istorie, a desfășurat în ultimii ani o remarcabilă activitate, pe plan național și internațional. În trecut, aș spune cu mîndrie, această activitate a fost ilustrată de oameni de o valoare excepțională ca M. Sutz, D.Sturdza, N.Docan, Constantin Moisil. Astăzi, o întregă echipă, înarmată cu cele mai moderne mijloace, continuă această activitate pe plan național și internațional ilustrînd cercetarea numismatică. Aș putea spune că numismatica, din așa-zisă știință auxiliară a arheologiei, ea însăși asociată multă vreme științei auxiliare a istoriei, este o disciplină de un interes excepțional nu numai prin faptul că poate aduce precizări de ordin cronologic, de ordin istoric, dar mai ales - și lucrul nu e fără importanță - prin faptul că prin monedele pe care le studiază ea este o antenă de o sensibilitate extremă privitoare la viața social-economică și politică a unor perioade mai îndepărtate sau mai apropiate. Această idee va rezulta da altminteri din întreaga activitate desfășurată la acest colocviu, sub conducerea Muzeului Național.

Mie îmi revine astăzi sarcina nu ușoară de a restrînge în cîteva cuvinte unele probleme legate de perspectivele cercetării numismatice privind antichitatea, probleme legate de metode și de cercetări noi, datînd din ultimele decenii. Aceste cercetări au dovedit o dată mai mult, dacă mai era nevoie de dovedit, că față de această antenă a monedelor, multe aspecte ale istoriei universale vechi ar putea scăpa, după cum multe aspecte ale istoriei medievale românești nu ar putea fi puse în valoare.

Voi începe cu un aspect legat direct de numismatica și arheologia românească. S-au desnoșerit în Dobrogea așa-zisele vîrfuri de săgeți "scitice", care au fost puse în adevărata lor lumină, ca obiecte premonetare. Ceea ce știm despre Dobrogea s-a dovedit a fi deo-

sebit de interesant, fiindcă astfel de vîrfuri de săgeți de caracter premonetar apar pe tot litoralul vest-pontic. Exemplul cel mai bine studiat este cel din România, respectiv din Dobrogea, datorită studiului Florentinei Preda și al altor cercetători.

Un al doilea aspect care constituie obiectul preocupărilor generale la nivel internațional este originea însăși a monedei și desfășurarea ei în perioada de înflorire a antichității. De ce anumite cetăți grecești au simțit nevoia să fabrice și să pună în circulație bucățele de metal, pe care au imprimat un semn de garanție a purității metalului prețios și a greutateii, ceea ce numim noi titlul, ponderea, valoarea acestor monede ? Fiindcă și Orientul a cunoscut, cu multe sute de ani înainte, o civilizație extraordinară, dar n-a folosit moneda ca atare pînă cînd regele Persiei n-a luat exemplu de la proprii săi supuși din Asia Mică. Evident, circula argintul, circula aurul; monedele lui Darius se înscriu printre cele mai serioase piese, am putea spune că fac primă pe piața internațională. Dar pînă atunci au fost folosite numai bucăți de metal cîntărite, iar cîntarul avea anumite unități de măsură, pe care le-a studiat foarte bine cel dintîi numismat român, M. Sutz. De altminteri, de numele lui M. Sutz se leagă și studiile privind originea monedei grecești și unele extrem de interesante studii cu privire la apariția monedei republicane romane.

În studiile mai recente, apariția monedei a fost pusă în legătură cu un fenomen social și politic de o importanță covârșitoare pentru istoria greacă din epoca arhaică. Eu însumi am avut această impresie, am scris în chip aluziv, dar n-am stăruit îndeajuns asupra acestei probleme pînă cînd n-au apărut alți cercetători mai stăruitori ca mine, care au arătat cum a evoluat acest fenomen în foarte multe cetăți grecești din Asia Mică și din insule, ca și din Grecia continentală. Apariția monedei trebuie pusă în legătură de cele mai multe ori cu apariția unei forme de conducere politică întemeiată pe o largă evoluție a Greciei, și anume, este vorba de epoca tiraniei grecești. Se știe astăzi că așa-ziii "tirani", care reprezintă o etapă în lupta împotriva aristocrației grecești atotstăpînitoare, s-au manifestat pe diferite căi, prin inovații de-a dreptul revoluționare pentru istoria civilizației. Anumite forme de viață antică la Pisistrate - culegerea și transcrierea Iliadei și a Odișeei și așa mai departe - au făcut să apară la unii dintre ei, cei dintîi, o monedă garantată de această autoritate statală. Și de aici începe întreaga și marea evoluție a monedei, am putea spune, pînă în zilele noastre.

Să vă dau un exemplu, privit din acest punct de vedere. Știm din Aristotel, din fragmente pe care le-au păstrat o seamă de istorici greci de mai tîrziu, că Solon, în 594-593 f.e.n., pe lîngă alte profunde transformări în structura societății grecești ateniene, a realizat și ceea ce se numește o "iertare a datoriilor" - în limba greacă "seisachteia". Foarte multă lume s-a întrebat care a fost mecanismul folosit

de Solon, în ce a constatat această reducere a datoriilor. Până când acum trei milenii, un mare învâțat elvețian, Cahn, a dovedit pe baze metrologice în ce a constatat mecanismul acestei reduceri a datoriilor. El a arătat, pe bază de texte și pe bază de monede cîntărite cu sutele, că Solon a ales - știa aceasta chiar din poemele sale - o cale de mijloc în rezolvarea unor probleme sociale de mare gravitate. În acest scop, Solon a bătut o monedă nouă, în așa măsură, încît 100 de drahme vechi erau egale cu 100 de drahme noi, numai că drahmele noi cîntăreau cu 30% mai puțin. Cu alte cuvinte asistăm pentru prima dată în istorie la ce numim astăzi curent o devalorizare a monedei. Datornicul plătea cu 30% mai puțin decît trebuia să plătească mai înainte.

Intemeiat pe această experiență a lui Cahn, eu însumi am încercat să aplic aceeași metodă. Am obținut astfel date interesante, legate de o altă reformă care urmează exemplul lui Solon, și anume reforma marelui tiran Policrates din Samos. Și acolo se vorbește în texte că Policrates a luat o seamă de măsuri pentru ajutorarea păturilor mai sărace, pentru a-și câștiga bunăvoința păturilor mijlocii. Am constatat - articolul a fost publicat în revista "Athenaeum" de la Padova - că și Policrates din Samos a redus tot cu 30% greutatea și titlul monedei. În felul acesta, istă că un alt tiran sau un alt tip de stat ajunge să dea o anumită satisfacție păturilor sociale care luptau pentru iertarea datoriilor, pentru împărțirea pămînturilor. Amintiți-vă de Marx, care spunea că în antichitate, două sînt problemele grave sociale: împărțirea pămînturilor și iertarea datoriilor. Iată cum în același sens Policrates din Samos face o experiență similară celei efectuată de Solon.

Profit de prilejul pe care îl am spre a mai adăuga cîteva detalii în legătură cu un pasaj aproape bizar din Herodot, amintit de marele numismat francez Ernest Babelon tot cu privire la Policrates

Herodot povestește că același Policrates din Samos, chemînd mercenari spartani în ajutorul luptei sale pentru cîștigarea puterii, pînă la urmă i-a păcălit dîndu-le nu bani de aur adevărați, ci bani de aur cu miez de plumb. O experiență care s-a făcut mai tîrziu, în epoca antică și în evul mediu. S-a spus că este o simplă poveste, pînă când la Cabinetul de medalii al Bibliotecii Naționale de la Paris au apărut două monede ale lui Policrates realmente cu miez de plumb și înveliș de aur. Iată cum așa-zisa legendă a lui Herodot s-a dovedit a fi pură realitate.

Și acum ajungem în sec. al V-lea f.e.n., la marea înflorire a civilizației antice, la splendidele monede ale orașului Siracusa din Sicilia, adevărate capodopere ale artei antice, semnate cu nume de artiști și studiate de marele specialist italian Rizzo încă înainte de cel de-al II-lea război mondial. Asupra lor nu am a stăruii aici.

Dar mă îndrept spre părțile noastre, atunci când s-au pus temerurile științifice ale cercetării monedelor dacice. Așa cum a arătat Constantin Preda - a cărui lucrare este astăzi fundamentală în această

privință în toată lumea - s-a dovedit că modelul luat de celți, traci, daci, modelul acestor monede zise barbare a fost tetradrehma lui Filip al II-lea, cu tipul călărețului pe revers.

Felul în care s-a răspândit acest model din Macedonia și până în valea Ronului, în Boemia și apoi în Tracia și în Dacia, este extrem de semnificativ pentru ce înseamnă un model artistic și încrederea în capacitatea unei monede care a devenit internațională.

Dați-mi voie să adaug că atunci când Atena își stabilește supremația sa asupra întregii Ligi atico-deliene - și o face din ce în ce mai brutal - unul din punctele care au supărat cel mai mult cele peste 90 cetăți grecești aliatale ale ei a fost faptul că Atena le-a interzis să mai bată tetradrahme. Numai tetradrahmele Atenei aveau circulație internațională, în vreme ce aliatele ei egale aveau dreptul să bată numai monede mai mici.

În legătură cu acest aspect, vreau să mai adaug că numismații u-neori, în dorința de a studia piesele cele mai frumoase și mai importante, subestimează valoarea socială și economică a monedelor divizionare. Au dovedit-o Constantin Moisil, Bucur Mîtreă, Corneliu Secășeanu: monedele divizionare, greu de studiat, adeseori fără un model iconografic bine precizat, atestă gradul de pătrundere și circulație a unor monede mici, deci a unor instrumente de schimb mici, în rîndul păturilor mai de jos ale unei populații mai sărace, mai modeste, în timp ce nobilimea dacică, neolimea tracică își rezervau tetradrahmele, cu o putere de cumpărare excepțională. Îmi amintesc cu nostalgie că aceasta a fost ultima comunicare a academicianului Constantin Moisil. Și pe baza acestei studieri paralele a marilor monede și a micilor monede, lucrurile se petrec la fel și în evul mediu. Ajungem astfel să întrevădem unele situații excepționale, care nu pot fi cunoscute pe alte căi și care merită o atenție deosebită din partea specialiștilor, fie că e vorba de specialiști profesioniști, fie că e vorba de numismați a căror pasiune îi face egali celor dinți - vorbesc de membrii Societății Numismatiei Române. Putem ajude astfel în determinarea capacității de pătrundere a acestui instrument care, în fond, rămîne cel mai prețios nu atît în judecarea acumulării de metal prețios, ci în aprecierea schimbărilor profunde ce se petrec în structurile economice ale societății respective.

Pentru a încheia, vreau să mă opresc o clipă asupra unei probleme de foarte mare importanță, care privește moneda imperială romană. Despre cea republicană a vorbit îndeajuns Ernest Babelon, au vorbit o seamă de specialiști din Anglia, America, Germania, dar în legătură cu monedele imperiale sîntem departe de a fi epuizat toate aspectele problemei.

În ciuda publicării unor cataloage de mare precizie, ca acelea de la British Museum de la Londra, a muzeelor din Germania, de la Paris sau cele din America, încă sînt lucruri care merită a fi adîncite. Am să vă dau două exemple grăitoare.

Știm din cercetările întreprinse de mai multă vreme că moneda imperială, care este în forma sa plină, cu întreaga putere de cumpărare, în epoca lui Augustus, suferă o primă devalorizare în epoca lui Nero. A doua devalorizare are loc în epoca lui Traian. Marele nostru Traian a făcut o foarte importantă devalorizare monetară. Această ne duce uneori la gândul, pe care l-a exprimat Bianchi Bandinelli acum 20 de ani, că atunci când vorbim de criza Imperiului roman, trebuie să mergem mult înapoi. Aceste măsuri ale lui Traian dovedesc că Italia era în criză și că moneda romană nu mai avea aceeași capacitate ca în vremea lui Augustus, deși distanța era de un secol. Nu este astfel de mirare că în timpul lui Dioclețian, la începutul ultimei mari perioade a Imperiului roman, se revine, mai exact se încearcă să se revină la ceea ce numim noi circulația monetară bună. Dioclețian reia ca model pe Traian, adică emite o monedă de argint cîntărind 1/96-a parte dintr-o livră de 327 grame. Numai că de la Traian pînă la Gallienus nu este decît un secol și jumătate, dar moneda scăzuse în așa de mare măsură încît antoninianul lui Gallienus de abia dacă mai reprezintă o monedă calpă, care are un metal inferior calitativ, înfășurat cu o ușoară pătură de argint. Reforma monetară a lui Dioclețian, atît de necesară, a dus la reapariția emisiunilor de argint, prin emiterea argentei-ilor, cu ponderea și titlul denarilor romani din vremea lui Traian. În același timp s-a încercat restabilirea echilibrului dintre aur și bronz, atît de grav afectat de criza monetară din a doua jumătate a sec. al III-lea. Acest lucru s-a realizat prin emiterea unui nou nominal, follis-ul, mai greu și cu valoare sporită datorită unei oarecare cantități de argint pe care îl conținea.

Iată de ce avem dreptul să afirmăm că moneda este cea mai sensibilă antenă în cunoașterea acestui proces de descompunere a economiei societății sclavagiste romane; fără de ea, nu vom înțelege foarte multe alte lucruri din perioada ulterioară, epoca dominatului, cînd și Dioclețian și Iulian Apostatul încearcă în zadar să păstreze moneda ca unitate de măsură în viața economică. Este vorba de celebrul decret al lui Dioclețian "de pretiis rerum venalium" și de un alt decret al lui Iulian Apostatul, în care se vorbește tot timpul de diferite mărfuri care au un echivalent în monedă. Era o încercare de a reînvia economia urbană, numai că legile economice legate de evoluția structurii sociale sînt mai puternice decît voința oamenilor. Economia urbană se afla la sfîrșitul puterilor sale și în curînd vom vedea cum, în special în zonele periferice, de la economia urbană se va trece la economia propriu-zis naturală, care este specifică evului mediu.

Toate aceste aspecte - v-am dat doar cîteva exemple - merită a fi studiate. Ne preocupă și aspectul metrologic, studiat de M. Suțu și Constantin Moisil pînă la cercetătorii de azi; alții se ocupă de probleme legate de pătrunderea sau de capacitatea monedelor. Toate aceste aspecte sînt legate de un singur fir. Moneda, atîta vreme cît funcționează, exprimă mai clar ca orice alt document o anumită sensibilitate a

structurilor social-economice și un anumit grad de dezvoltare a societății respective. Pentru antichitate, avem un câmp de cercetare enorm: evul mediu s-a adăugat mai târziu la această cercetare, dar oricum, și aici sînt foarte multe lucruri de făcut. Și sînt convinși că această sesiune - prima de felul ei - va rămîne o contribuție importantă, nu numai pentru istoria țării noastre, dar și pentru întreaga istorie universală.

NOUVELLES PERSPECTIVES CONCERNANT LA RECHERCHE DANS LE DOMAINE DE LA NUMISMATIQUE ANTIQUE

Résumé

L'auteur met en évidence la contribution déterminante de la Société Numismatique Roumaine au progrès de la recherche numismatique en Roumanie dans les presque 80 années d'existence.

Une place à part est occupée par le domaine de la numismatique antique à laquelle les numismates de notre pays ont apporté des contributions très importantes: les premières émissions monétaires des "poleis" grecques situées dans le Pont Gauche, la numismatique des daco-gètes, l'impact socio-économique de la monnaie dans la vie quotidienne du monde antique et médiéval.

L'auteur présente aussi toute une série d'aspects de la recherche numismatique qui vient à confirmer ou bien à augmenter les informations déjà connues par l'entremise des autres sources historiques concernant le monde antique.